

Képes György¹

A parlamenti képviselő létrejötte Dániában

Máthé Gábor professzor úr tudományos és oktatói tevékenysége pályám szempontjából sok tekintetben meghatározó. Tudományos érdeklődésemre nagy hatással volt közigazgatás-történeti munkássága és a 19. századi nemzetállam–szuverenitás–jogállam kérdéseit tárgyaló kiváló tanulmányai is. Amikor azt a megtisztelő felkérést kaptam, hogy a 80. születésnapjára készülõ ünnepi kötetbe írjak, mégis arra az elhatározásra jutottam, hogy a parlamenti képviselő 19. századi dániai létrejöttét választom témául. Tettem ezt egyrészt azért, mert az általam a mai napig egyik legjobban kedvelt, választójoggal kapcsolatos összefoglalás épp a professzor úr által szerkesztett *Változó Világ* sorozatban megjelent kötet,² másrészt pedig e munkát az ünnepelt 50. oktatói jubileumára írt, szintén 19. századi dániai témájú tanulmányom³ folytatásaként is megtisztelő figyelmébe szeretném ajánlani.

Az 1848–49. évi alkotmányozó nemzetgyűlés

A Dán–Norvég Királyság kormányzati rendszere, amelyet *enevælde* (egyeduralom) néven ismer a dán történetírás, 1660 októberétől több mint másfél évszázadon keresztül az abszolút monarchia „paradigmatikus esetének” tekinthető.⁴ A rendi országgyűlést 1660 után többé nem hívták össze. A királyi egyeduralom csak

¹ Egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és Jegtörténeti Tanszék. Kapcsolat: kepes.gyorgy@ajk.elte.hu.

² Máthé Gábor (szerk.): *A választójog*. Budapest, Press Publica, 2002.

³ Képes György: Az 1849. évi dán alkotmány. In Kis Norbert – Peres Zsuzsanna (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor oktatói pályafutásának 50. jubileumára*. Budapest, Dialóg Campus, 2017. 211–223.

⁴ Thomas Ertman: *Birth of the Leviathan. Building states and regimes in medieval and early modern Europe*. Cambridge, Cambridge University Press, 1997. 310; Sashalmi Endre: *Az emberi testtől az óraműig. Az állam metaforái és jelentésváltozásai a nyugati keresztény kultúrkörben, 1300–1800*. Pécs, Kronosz, 2015. 201. Részletesen lásd Képes György: A dán példa: abszolutizmus az elmélettől a gyakorlatig. In Képes György (szerk.): *Az abszolút monarchia*. Budapest, Gondolat, 2011. 136–168; Képes György: *A Dán Királyság alkotmánytörténete a kezdetektől 1848-ig*. Budapest, ELTE Eötvös, 2019. 251–270.

az 1830-as évek elején kezdett enyhülni, részben az 1830. júliusi franciaországi forradalom hatására, részben a Holstein és Lauenburg közjogi helyzete kapcsán a Német Szövetséggel kialakult feszültség miatt.⁵ VI. Frigyes (1808–1839) – a német „schleswig-holsteini” mozgalom népszerűségét látva – 1831-ben úgy határozott, hogy tartományi rendi gyűléseket hív össze. A szakirodalom egyöntetű álláspontja szerint ezen 1834–36 között megalakult, konzultatív jogkörrel rendelkező testületek tekinthetők az első lépésnek az abszolút monarchia felbomlása és Dánia demokratizálódása felé.⁶ A következő lépést már az 1848. február–márciusi európai forradalmi hullám hozta el, amikor a király – ekkor már VII. Frigyes (1848–1863) – bejelentette, hogy „felelős kormányt” nevezett ki, és alkotmányozó nemzetgyűlést fog összehívni.

Az 1848. március 22-én létrejött „márciusi minisztérium” összehívta a tartományi rendi gyűléseket, amelyeken megtárgyalták az alkotmányozó konvenció megválasztásának szabályait.⁷ A tanácskozás eredménye az 1848. július 6-án elfogadott és VII. Frigyes által már másnap kihirdetett törvény lett, amely minden olyan feddhetetlen férfi számára biztosította az alkotmányozó nemzetgyűlési választásokon való részvételt, aki a 30. életévét betöltötte, és saját háztartást vezet.⁸ Feddhetetlen (*uberygted*, szó szerint: „nem rossz hírnevű”) alatt – a büntetlen előélet mellett – azt is értették, hogy nincs az illetőnek köztartozása,⁹ az önálló háztartás pedig minden személyes függőségi viszonyt kizárt, azaz a szegénységi segélyben részesülők sem kaptak választójogot.¹⁰

Az alkotmányozó nemzetgyűlési választásokat 1848. október 5-én rendezték. 114 egyéni választókerületben, kerületenként egy-egy képviselőre voksolhattak

⁵ Jørgen Elklit: The politics of electoral system development and change. The Danish case. In Bernard Grofman – Arend Lijphart: *The evolution of electoral and party system in the Nordic countries*. New York, Agathon, 2002. 24–25; Torkel Jansson: The constitutional situation. In Erkki I. Kouri – Jens E. Olesen: *The Cambridge history of Scandinavia. Volume II. 1520–1870*. Cambridge, Cambridge University Press, 2016. 914; Knud J. V. Jespersen: *A history of Denmark*. London, Red Globe Press, 2019. 73.

⁶ Ole Feldbæk: *Danmarks historie*. København, Gyldendal, 2010. 179; Nils Herlitz: *Elements of Nordic public law*. Stockholm, Norstedt & Söners, 1969. 33; Uffe Jakobsen – Jussi Kurunmäki: The formation of parliamentarism in the Nordic countries from the Napoleonic wars to the First World War. In Pasi Ihalainen et al. (szerk.): *Parliament and parliamentarism. A comparative history of a European concept*. New York – Oxford, Berghahn, 2016. 99, 102; Bent Rying: *Denmark history II. Danish in the South and the North*. København, The Royal Danish Ministry of Foreign Affairs, 1988. 259–260.

⁷ Hans Vammen: Den Grundlovgivende Rigsforsamling. In Sebastian Olden-Jørgensen (szerk.): *Den Store Danske*. Online: https://denstoredanske.lex.dk/Den_Grundlovgivende_Rigsforsamling.

⁸ Kaare R. Skou: Grundlovgivende Rigsforsamling. In Kaare R. Skou (szerk.): *Dansk politik A–Å: Leksikon*. København, Aschehoug, 2007. 308; Vammen (é. n.): i. m.

⁹ Kenneth E. Miller: *Government and Politics in Denmark*. Boston, Houghton Mifflin, 1968. 32.

¹⁰ Elklit (2002): i. m. 21.

a választópolgárok, akik a teljes lakosság 6,2%-át tették ki.¹¹ További 31 tagot Slesvigben választottak volna, azonban a hercegségekben 1848 tavaszán kialakult polgárháborús helyzet miatt ez elmaradt.¹² A választott képviselőkön felül 38 főt a király (azaz a kormány) jelölt ki, amivel a konvenció taglétszáma 152-re egészült ki.¹³ Hans Vammen szerint a királyi kinevezési joggal a demokratikus választójogot próbálták ellensúlyozni.¹⁴ A választás a parasztpártiak (*Bondevennerne*) győelmét hozta a nemzeti liberálisok fölé, ők azonban a gyűlés létszámának összességében mégis csak mintegy egyharmadát alkották,¹⁵ ugyanis a királyi kinevezéseknek köszönhetően a nemzeti liberális és a konzervatív tábor is hasonló létszámú csoportot tudott létrehozni.¹⁶

A kormány már 1848. október 24-én, a konvenció megalakulásának másnapján előterjesztette az alkotmány tervezetét, a gyűlés azonban csak a következő év februárjában kezdett érdemben foglalkozni vele, mivel addig döntően a Slesvig-ügy, illetőleg a polgárháború kapcsán az a kérdés foglalkoztatta, hogy lehetséges-e (és érdemes-e) Slesvigre is kiterjedő dán nemzetállami alkotmányt elfogadni. Kaare R. Skou megjegyzi, hogy a nemzeti liberális és a konzervatív küldöttek nem is igazán siettették az alkotmányozás ügyét, mivel úgy gondolták, az idő múlása a konzervatív irányba változó európai politikai hangulat miatt nekik dolgozik.¹⁷ A küldöttek végül 1849. május 25-én elsöprő többséggel, 119:4 arányban szavazták meg az alkotmányt, amely norvég mintára az „alaptörvény” nevet kapta (*Danmarks Riges Grundlov*).¹⁸

A tanácskozás során igazából csak a választójog szabályozására létrehozott 17 fős bizottságban alakult ki „hosszú és heves” vita.¹⁹ A régi, abszolutista kormányzat tagjaként ismert, erősen konzervatív beállítottságú jogász, Anders Sandøe Ørsted ugyanis kifejtette, hogy véleménye szerint indokolt lenne vagyonhoz kötni a választói jogosultságot (a javaslatban ilyesmi nem szerepelt). A dán választójog történetében később igen jelentős szerepet játszó matematikusprofesszor,

¹¹ Uo. 21.

¹² Uo. 25.

¹³ Uo. 25; Peter Nannestad Olsen: At the cradle of a party system. Voting patterns and voting groups in the Danish Constitutional Convention 1848–1849. *Scandinavian Political Studies*, 7. (1972), A7. 122; Skou (2007): i. m. 308; Palle Svensson: Var vore forfatningsfædre demokrater? *Temp – tidsskrift for historie*, 3. (2012), 5. 16.

¹⁴ Vammen (é. n.): i. m.

¹⁵ Claus Bjørn: *Kampen om Grundloven*. København, Fremad, 1999. 18–19.

¹⁶ Skou (2007): i. m. 308.

¹⁷ Uo. 308.

¹⁸ Az 1849. június 5-ei alkotmány teljes szövegét közli Sönke Loebert – Thomas Riis: Danske Forfatningstekster 1831–1849. Indledning. In Thomas Riis et al. (szerk.): *Constitutional documents of Denmark, Norway and Sweden, 1809–1849*. München, De Gruyter – Saur, 2008. 289–300.

¹⁹ Elklit (2002): i. m. 21; Skou (2007): i. m. 309.

Carl G. Andræ erre olyan kompromisszumos javaslattal állt elő, hogy az újonnan felállítandó egykamarás parlament tagjainak 3/5-ét általános választójog, fennmaradó 2/5-ét pedig adócenzuson alapuló választójog alapján válasszák. A parasztpárti Anton F. Tscherning azonban ez utóbbitól is elzárkózott, azzal érvelve, hogy semmilyen összefüggés nincs a vagyon, valamint az erkölcs és a szellemi képességek között, márpedig egy országgyűlésen e kettő szükségeltetik.²⁰

Az idő előrehaladtával a konzervatív tábor egyre erősebb lett, így a parasztpártiak számára is világossá vált, hogy engedményt kell tenniük. A patthelyzetet végül két jogász végzettségű nemzeti liberális küldött, Peter D. Bruun és Christian M. Jespersen javaslata oldotta meg. Az általuk kidolgozott megoldás sok tekintetben hasonlított az amerikai alkotmányozás során – egészen más okból, a kisebb és nagyobb államok reprezentációja kapcsán – kialakult nézeteltérés feloldásához. Ötletük ugyanis az volt, hogy az eredeti elképzelésekkel szemben ne egy-, hanem kétkamarás parlament jöjjön létre, amelynek alsóházába a parasztpárti javaslat szerinti általános és egyenlő (de csak férfiakra kiterjedő) választójog alapján közvetlenül válassza a nép a képviselőket, a felsőházi választás viszont legyen közvetett, mégpedig oly módon, hogy a 40 évnél idősebb választópolgárok ne csak alsóházi képviselőket, hanem elektorokat is válasszanak, akik aztán megválasztják a felsőház tagjait a vagyonosabbak közül.²¹

Az 1849. júniusi alkotmány választójoga

A dán „alapító atyák” az újonnan létrehozott kétkamarás parlamentet az 1468–1660 között (szórványosan) működő régi rendi országgyűlés nevével megegyező *Rigsdagra* (a német *Reichstag* szó megfelelője) keresztelték,²² amire egyébként maga a miniszterelnök, Adam W. Moltke tett javaslatot.²³ A kompromisszumnak megfelelően kialakuló két ház a kormány elgondolása szerint az „első és második kamara” nevet kapta volna, azonban a nemzeti tábor (az „ejderdánok”) vezére, Orla Lehmann – tárca nélküli miniszterként maga is kormánytag – amellet érvelt, hogy az ősi germán *ting* (*thing*, azaz gyűlés) nevet kellene viselniük. A teljes országgyűléssel kapcsolatban is felmerült a késő középkori *Danehof* nevű

²⁰ Skou (2007): i. m. 309.

²¹ Svensson (2012): i. m. 18–19.

²² A régi *Rigsdag*ról lásd Herman Schück: Royal assemblies (parliaments, estates). In Philip Pulsiano – Kirsten Wolf (szerk.): *Medieval Scandinavia. An encyclopedia*. New York, Routledge, 1993. 544–545. A *Rigsdag* megnevezést az 1536. évi, királyi reformációt kimondó „rendszeraváltó” országgyűlésen alkalmazták utoljára, azt követően a diéták neve egyszerűen csak *standermøde*, azaz rendi gyűlés volt. Lásd Képes (2019): i. m. 186.

²³ Jakobsen–Kurunmäki (2016): i. m. 100.

arisztokratikus gyűléshez hasonló csengésű *Daneting* megnevezés.²⁴ Végül utóbbit elvetették, a két házzal kapcsolatban azonban – Lehmann elképzelésével összhangban – a *Landsting* és a *Folketing* névre esett az alkotmányozó nemzetgyűlés küldötteinek választása.

A *Landsting* a régi tartományi gyűlések neve volt, míg a *Folketing* („népgyűlés”) teljesen új elnevezés volt, amellyel az alsóház népképviselési jellegét akarták hangsúlyozni. Erre minden okuk meg is volt: a parasztpártiak javaslatával (és az 1848. évi választójogi szabályokkal) összhangban ugyanis választójogot kapott minden olyan feddhetetlen, dán állampolgárságú férfi, aki betöltötte 30. életévét, kivéve a cselédeket, a szegénységi segélyben részesülőket, a vagyonukkal való rendelkezésben korlátozottakat, továbbá akiknek az adott választókerületben nem volt legalább egy éve állandó lakhelyük (35. §).²⁵ A passzív választójog feltételei enyhébbek voltak: a 36. § szerint a választhatósághoz elegendő volt a betöltött 25. életév, és nem volt feltétele az egy év helyben lakás sem.

Mindez az adott korban igen liberálisnak számított, a lakosság mintegy 14,5%-a jutott így választójoghoz.²⁶ Ebbe Kühle „kivételesen demokratikusnak” nevezi e szabályozást, kiemelve, hogy a 30. életévüket betöltött dán férfiak 70%-a választójogosultságot kapott 1849-ben.²⁷ Érdekesség, hogy az alkotmányozó nemzetgyűlési választójoghoz képest annak ellenére nőtt egy év alatt több mint kétszeresére (6,2%-ról 14,5%-ra) a parlamenti reprezentáció, hogy a jogosultság feltételei szinte teljesen azonosak voltak. Jørgen Elklit kutatásai szerint ez azzal magyarázható, hogy míg az 1848. októberi voksolás előzetes regisztrációhoz volt kötve, az 1849. évi választójog alapján a polgárokat a helyi hatóságok automatikusan vették fel a névjegyzékbe. A nehézkes nyilvántartásba vételi szabályok miatt 1848-ban – Elklit idézve – „nem sokan fordítottak arra gondot”, hogy regisztráltassák magukat.²⁸

A kompromisszumnak megfelelően a felsőházra vonatkozó szabályozás a passzív választójog hatókörében és a közvetettségben tért el az alsóháztól (egyébként az aktív választójog azonos volt). A *Landsting*be a polgárok nem választottak közvetlenül képviselőket, hanem *valgmandok*at (elektorokat) választottak, és az elektori kollégium választotta meg a felsőház tagjait.²⁹ A *Landsting*be csak olyan, 40. életévét betöltött dán férfi kerülhetett be, aki nem állt csődeljárás alatt, és aki megfelelt valamelyik szigorú adó- vagy jövedelmi cenzusnak. Mindez szinte

²⁴ Uo.

²⁵ Bank Barbara – Miszler Tamás: A skandináv államok története. In: Bebesi György (szerk.): *A hosszú 19. század rövid története*. Pécs, PTE, 2010. 269.

²⁶ Rying (1988): i. m. 278.

²⁷ Ebbe Kühle: *Danmarks historie i et globalt perspektiv*. København, Gyldendal, 2008. 173.

²⁸ Elklit (2002): i. m. 21.

²⁹ Uo. 28.

teljesen egybecsengett a belga alkotmány szerinti korabeli szenátusi (azaz szintén felsőházi) passzív választójoggal.³⁰ Bent Rying közlése szerint, míg a lakosságnak körülbelül egyhatede rendelkezett aktív parlamenti választójoggal, a felsőházba csupán a dán állampolgárok 0,3%-a volt választható.³¹ Mivel a *Landsting* tagjai így a társadalom legtehetősebb, döntően nagybirtokos rétegeiből kerültek ki, a felsőház – a konzervatívok szándékainak megfelelően – a demokratikus alsóház „konzervatív fékje” lett.³²

VII. Frigyes nem sokkal a *Grundlov* kihirdetését követően, 1849. június 16-án – már az új alkotmányos szabályok szerint eljárva, Peter G. Bang belügy-miniszter, későbbi miniszterelnök ellenjegyzésével – kiadta az első dániai országgyűlési választási törvényt (*Lov angaaende Valgene til Rigsdagen*). Ez a 79 szakaszból álló jogszabály³³ megismételte az alkotmány rendelkezéseit, és kitöltötte azokat tartalommal, azaz meghatározta a választások lebonyolításának részlet-szabályait, mellékletében pedig létrehozta a választókerületeket. Koppenhágában kilenc, megyénként pedig – azok lélekszámától függően – kettő és hét közötti számú választókerületet alakítottak ki. Az egyes kerületek lakosságszáma – a földrajzi és demográfiai adottságoknak megfelelően – 9474 (Viborg 2.) és 17 080 (Svendborg 6.) között mozgott. Összesen száz *folketingi* választókerület jött létre, amelyekben 1849. december 4-én megválasztották az első dán népképviselői parlament tagjait.

Minden választókerületben egy képviselő kapott mandátumot, azaz a választási rendszer tisztán többségi elvű volt, mintájaként (ahogy már 1848-ban, az alkotmányozó nemzetgyűlés megválasztásakor is) az angliai alsóházi választási szisztéma szolgált.³⁴ Bár maga a választás – az 1848. októberivel ellentétben, amely klasszikus nyílt, szóbeli voksolás volt – főszabályként írásban zajlott, ezt oly módon valósították meg, hogy a polgárok az e célra kijelölt helyen összegyűltek, meghallgatták a jelölteket, majd az általuk kiválasztott személyre a többiek szeme láttára, kézjegyük megfelelő papíron történt elhelyezésével adták le voksukat. A szavazás tehát az írásbeli jelleg ellenére nyilvánosan történt, amennyiben pedig valamelyik kerületben csak egy jelölt volt, eleve közfelkiáltással döntöttek a választópolgárok.³⁵ A ma is ismert titkos szavazás rendszerét csak 1901 óta

³⁰ Lásd Concha Győző: *Újkori alkotmányok I.* Budapest, MTA, 1884. 80–81.

³¹ Rying (1988): i. m. 278.

³² Jespersen (2019): i. m. 71; Rying (1988): i. m. 278; Poul Andersen: *Dansk Statsforfatningsret II.* København, Gyldendal, 1964. 104–105.

³³ Könyv alakban 36 oldal, amiből 12 oldal a melléklet (választókerületek meghatározása).

³⁴ Elklit (2002): i. m. 25–26.

³⁵ Képes György: *Dánia alkotmánytörténete a 13. század végétől napjainkig.* Budapest, Gondolat, 2009. 105.

alkalmazták Dániában.³⁶ Az 1849 decemberében a fenti eljárásrend szerint megválasztott *Rigsdag* – 1660 (sőt ezen a néven 1536) óta először! – végül 1850. január 30-án ült össze.³⁷

Az „Andræ-módszer”

Bár 1848 júliusában a nagyhatalmak nyomására fegyverszünet jött létre Dánia és (a schleswig-holsteini oldalon beavatkozó) Poroszország között, még javában ülésezett az alkotmányozó gyűlés Koppenhágában, amikor – 1849 áprilisában – ismét fellángoltak a harcok. Ugyanakkor a schleswig-holsteini tábor a poroszok kihátrálása miatt magára maradt, ami lassan megfordította a polgárháború menetét. 1849. július 6-án a dánok döntő győzelmet arattak Fredericiánál, mire a poroszok ismét tűzszünetet kötöttek Dániával. Végül 1850. július 2-án Berlinben sikerült békét kötni, amivel megszűnt az ellenségeskedés Dánia és a Német Szövetség között.³⁸ A hercegségi felkelőkkel szörványosan még 1850 decemberéig folytak a harcok, azonban az európai nagyhatalmak által tető alá hozott 1852. májusi londoni béke végül pontot tett az első schleswig-holsteini háború végére.³⁹

Az egyezmény „a dán monarchia sérthetetlenségén”,⁴⁰ azaz a *status quó* alapult. Kimondták, hogy Slesviget és Holsteint vissza kell adni Dániának, de Holstein és Lauenburg továbbra is a Német Szövetség tagja marad, Dánia pedig vállalta, hogy Slesviget „nem köti jobban magához, mint Holsteinhez”. A békeszerződés közjogi szempontból azt eredményezte, hogy Slesvigben a régi, abszolutisztikus alkotmány maradt hatályban, miközben Dánia már alkotmányos monarchia volt.⁴¹ 1853. július 31-én – az 1850. augusztus 2-ai londoni jegyzőkönyv felhatalmazása alapján – új trónöröklési törvény lépett hatályba, amely biztosította a közös trónöröklést a királyságban és a hercegségekben.⁴² A schleswig-holsteini válsággal összefüggésben három közös alkotmány is született (1854-ben, 1855-ben és 1863-ban), amelyek lényege az volt, hogy érintetlenül hagyták Dánia és a hercegségek belső kormányzati rendszerét, és azokkal párhuzamosan közös intézményeket hoztak létre.

³⁶ Elklit (2002): i. m. 28.

³⁷ Rying (1988): i. m. 279.

³⁸ Carl Goos – Henrik Larsen: *Das Staatsrecht des Königreichs Dänemark*. Tübingen, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1913. 4; Alekszandr Sz. Kan: *A skandináv országok története*. Budapest, Kossuth, 1976. 145; Miller (1968): i. m. 32.

³⁹ Goos–Larsen (1913): i. m. 5; Palle Lauring: *A history of the Kingdom of Denmark*. København, Høst & Søn, 1960. 215, 217.

⁴⁰ Kan (1976): i. m. 145; Lauring (1960): i. m. 217.

⁴¹ Jespersen (2019): i. m. 71.

⁴² Goos–Larsen (1913): i. m. 5.

Az 1854. július 26-ai közös alkotmányról szóló, mindössze 28 szakaszból álló rendelet 7. §-a *Rigsråd* (németül: *Reichsrat*) néven közös birodalmi tanácsot hozott létre, amelynek kezdetben csak a király által kinevezett tagjai voltak, de később választott tagokkal egészült volna ki. A *Rigsråd* minden közös ügyet jogosult volt megtárgyalni, közös adót pedig a beleegyezése nélkül nem lehetett kivetni. 1855. augusztus 29-én adták ki az „alkotmány korlátozásáról” szóló rendeletet, amely – a Német Szövetség igényei szerint – kimondta, hogy az 1849. júniusi alkotmány kizárólag Dánia belső ügyeire érvényes. Az 1855. október 2-án kiadott, kétnyelvű közös alkotmány⁴³ végül a közös ügyek intézésére – a *Rigsråd* nevet megtartva – egykamarás parlamentet hozott létre, amelynek tagjai háromnegyedét a nép választotta, fennmaradó egynegyedét pedig a király nevezte ki. A tagok nem egyenlően oszlottak meg Dánia és a hercegségek között, ami a német ajkú lakosság tiltakozásához vezetett.⁴⁴ (1858. november 6-án, porosz követelésre, Holstein és Lauenburg vonatkozásában a közös alkotmányt királyi pátenssal végül hatályon kívül is helyezték.)

Az 1855. évi közös alkotmány a dán választójog jelentős állomásának tekinthető, ugyanis az annak 29. §-a alapján megalkotott és 1855. október 2-án az alkotmánnyal együtt kihirdetett választójogi törvény a Birodalmi Tanács választására bevezette a dán választójogban máig meghatározó arányossági elvet (*forholdstalsvalgmande*).⁴⁵ Az 1849. évi dán alkotmányban és az az alapján kiadott első választójogi törvényben még csak a kerületek beosztásánál érvényesült az arányosság, azonban a választások – a választókerületenkénti egy mandátum szabályának megfelelően – tisztán többségi elvűek voltak. Itt azonban úgy alkották meg a szabályokat, hogy a Tanács végső összetétele minél inkább a választói akaratot tükrözze (megjegyzendő, hogy a passzív választójogot szabályozó 29. § – a 25. életév mint korhatár kivételével – a dán *Landsting*nél alkalmazott adó- és vagyoni cenzusokat követte, emellett a Birodalmi Tanács 80 tagjából 20-at a király és a kormány nevezett ki, azaz a proporcionalitás érvényre juttatása csöppet sem eredményezett demokratizmust a *Rigsråd* összetételében).

Az arányos választás – lényegét tekintve mindenben a brit Thomas Hare által szintén az 1850-es években, de a dán szabályozástól függetlenül közzétett és általánosan ismertté vált elgondolásnak (Hare-módszer) megfelelő⁴⁶ – metodikájának alapjait a már említett matematikus, 1854–56 között Dánia pénzügyminisztere,

⁴³ Szövegét dán és német nyelven lásd: <http://www.verfassungen.eu/dk/gesamtstaatsverfassung1855.htm>.

⁴⁴ Kan (1976): i. m. 149; Goos–Larsen (1913): i. m. 7.

⁴⁵ Andersen (1964): i. m. 256; Goos–Larsen (1913): i. m. 7. és 75.

⁴⁶ Elklit (2002): i. m. 30; Kaare R. Skou: *Andræs metode*. In Skou (2007): i. m. 99; Nicolaus Tidemann: The single transferable vote. *The Journal of Economic Perspectives*, 9. (1995), 1. 29–31.

1856–57 között miniszterelnök⁴⁷ Carl G. Andræ dolgozta ki. Ennek lényege az volt, hogy a polgárok egy választókerületben több jelöltre is szavazhattak, mégpedig oly módon, hogy preferenciasorrendet állítottak fel közöttük. A választás lezárultát követően a szavazólapokat véletlenszerűen kezdték összeszámolni, és amint valamelyik jelölt elérte az egy mandátum eléréséhez szükséges, Andræ egyszerű matematikai képlete (szavazatszám / megválasztandó jelöltek száma)⁴⁸ alapján meghatározott kvótát, onnantól a rá leadott szavazatokat többé nem vették figyelembe, így azok a többi szavazólap számbavételekor a preferenciasorrendben mögötte következő jelöltre szálltak át. Ezért nevezik a módszert „egyéni átváltható szavazatok” rendszerének (*single transferable vote*).⁴⁹

Az 1856. évi *Rigsråd*-választás volt a világon az első olyan voksolás, amelyet a *single transferable vote* rendszerében tartottak meg.⁵⁰ Andræ eredeti javaslata az lett volna, hogy egyáltalán ne alakítsanak ki választókerületeket, de végül – tiltakozása ellenére – ezt mégis megtették, néhány kerületben ráadásul nem is az ő módszere szerint, hanem a korábbi szabályoknak megfelelően zajlott a voksolás. Huszonhat választókerületben, valamint a dán országgyűlés és a hercegségek konzultatív tartományi gyűléseiben megválasztott tagok tekintetében azonban az ő metódusát alkalmazták, összességében tehát a *Rigsråd* nyolcvan tagja közül ötvenötöt választottak az Andræ-módszer szerint.⁵¹ A voksolás és szavazatszámolás rendjét az 1855. október 2-ai választójogi törvény 22–26. §-a szabályozta.⁵² A 23. § pontosan leírta a *single transferable vote* mechanizmusát: a számlálás megkezdése előtt egy urnában össze kell keverni a szavazólapokat, és amint egy jelölt eléri a meghatározott kvótát, őt megválasztottnak kell tekinteni, minden további, rá leadott voksot figyelmen kívül kell hagyni, és azon választópolgárok szavazatait, akik első helyen őt tüntették fel, a második helyre sorolt jelölt javára kell számításba venni.⁵³

Az 1860-as évek elején a dán társadalmi és politikai életben új erőre kapott az „ejderdán” mozgalom (Dánia és Slesvig egybeolvasztása és a Holsteinről való lemondás gondolata). Ennek jegyében fogant az utolsó közös alkotmány, amelyet az új uralkodó, IX. Keresztély 1863. november 18-án a poroszok figyelmeztetése

⁴⁷ Gilbert H. Hoag – George H. Hallett: *Proportional representation*. New York, Macmillan, 1926. 175. Életéről bővebben Kaare R. Skou: Andræ, Carl Georg Christopher. In Skou (2007): i. m. 97–98.

⁴⁸ Tidemann (1995): i. m. 29.

⁴⁹ A Carl Andræ által kidolgozott választási rendszer részletes leírását lásd például Goos–Larsen (1913): i. m. 75–76; Skou (2007): i. m. 98–99; Tidemann (1995): i. m. 30–35.

⁵⁰ Elklit (2002): i. m. 30; Goos–Larsen (1913): i. m. 7, 75; Hoag–Hallett (1926): i. m. 171.

⁵¹ Hoag–Hallett (1926): i. m. 172.

⁵² Andersen (1964): i. m. 256. Ezeket részletesen ismerteti (a dátumegyezés miatt tévesen az 1855. október 2-ai közös alkotmányt jelölve meg forrásként): Hoag–Hallett (1926): i. m. 172–174.

⁵³ Hoag–Hallett (1926): i. m. 173.

ellenére írt alá.⁵⁴ Ez az alaptörvény szorosabbra fűzte Dánia és Slesvig államjogi kapcsolatát és – a dán *Rigsdag* mintájára – kétkamarás uniós *Rigsrådot* hozott létre. Az 1863. december 4-ei választójogi törvény ennek a felsőháza tekintetében is fenntartotta az Andræ-módszer szerinti választási rendszert.⁵⁵ Az 1863. novemberi alkotmány szerinti közjogi konstrukció rövid életűnek bizonyult: mivel Dánia megsértette a londoni egyezményben vállalt azon kötelezettségét, hogy Slesvig függetlenségét megőrzi, a Német Szövetség élt intervenciós jogával. 1864 januárjában – az alkotmány visszavonására irányuló, eredménytelen ultimátumot követően – meg is kezdődött a második schleswig-holsteini háború, amely Dánia totális katonai vereségét hozta.⁵⁶

Az Andræ-módszer – és a választás arányosságának elve – azonban túlélte a háborút. Az 1866. július 28-ai, módosított alkotmány (*Den gennemsete Grundlov*) alapján kiadott új választójogi törvényben ezt a metódust rendelték alkalmazni a *Rigsdag* felsőháza, a *Landsting* (továbbra is közvetlen, elektorok útján történő) megválasztására.⁵⁷ A *single transferable vote* mechanizmusa a felsőházi elektori választásokra egészen a *Landsting* 1953. évi eltörléséig alkalmazásban volt.⁵⁸ Az arányos képviselet elvét pedig a mai napig érvényre juttatja a dán alkotmányjog: az alsóházban, illetve 1953-tól a szintén *Folketing*nek nevezett, immár egykamarás dán parlamentben 1915 óta arányos a választójog, de itt nem az Andræ-módszert alkalmazzák, hanem 1915–20 között (ténylegesen egyetlen alsóházi választásra 1918-ban) a vegyes arányos képviseleti rendszert,⁵⁹ az 1920. évi választójogi törvény hatálybalépése óta pedig egy (a mai napig lényegében változatlan) preferenciális szavazáson alapuló megoldást.⁶⁰

⁵⁴ Wilhelm Meuller: *Political history of recent times, 1816–1875. With special reference to Germany*. New York, Harper & Brothers, 1882. 309; Miller (1968): i. m. 34.

⁵⁵ Andersen (1964): i. m. 256.

⁵⁶ Lásd Lauring (1960): i. m. 223–231.

⁵⁷ Elklit (2002): i. m. 29–30; Hoag–Hallett (1926): i. m. 174–175.

⁵⁸ Skou (2007): i. m. 99.

⁵⁹ Elklit (2002): i. m. 15, 37.

⁶⁰ Bővebben lásd Elklit (2002): i. m. 37–51; Jørgen Elklit: Simpler than its reputation. The electoral system in Denmark since 1920. *Electoral Studies*, 12. (1993), 1. 42–43. Lényegét röviden magyar nyelven lásd Stumpf Péter Bence – László Róbert: Nincs két egyforma. Mandátumkiosztási mechanizmusok az Európai Unió tagállamaiban. In Cserny Ákos (szerk.): *A választási rendszerek egyes intézményei az uniós országokban*. Budapest, HVG-ORAC, 2018. 181.

Irodalomjegyzék

- Andersen, Poul: *Dansk Statsforfatningsret. II.* København, Gyldendal, 1964.
- Bank Barbara – Miszler Tamás: A skandináv államok története. In: Bebesi György (szerk.): *A hosszú 19. század rövid története.* Pécs, PTE, 2010. 268–286.
- Björn, Claus: *Kampen om Grundloven.* København, Fremad, 1999.
- Concha Győző: *Újkori alkotmányok I.* Budapest, MTA, 1884.
- Elklit, Jørgen: Simpler than its reputation. The electoral system in Denmark since 1920. *Electoral Studies*, 12. (1993), 1. 41–57. Online: [https://doi.org/10.1016/0261-3794\(93\)90005-5](https://doi.org/10.1016/0261-3794(93)90005-5)
- Elklit, Jørgen: The politics of electoral system development and change. The Danish case. In: Bernard Grofman – Arend Lijphart: *The evolution of electoral and party system in the Nordic countries.* New York, Agathon, 2002. 15–66.
- Erman, Thomas: *Birth of the Leviathan. Building states and regimes in medieval and early modern Europe.* Cambridge, Cambridge University Press, 1997. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511529016>
- Feldbæk, Ole: *Danmarks historie.* København, Gyldendal, 2010.
- Goos, Carl – Henrik Larsen: *Das Staatsrecht des Königreichs Dänemark.* Tübingen, C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1913.
- Herlitz, Nils: *Elements of Nordic public law.* Stockholm, Norstedt & Söners, 1969.
- Hoag, Gilbert H. – George H. Hallett: *Proportional representation.* New York, Macmillan, 1926.
- Jakobsen, Uffe – Jussi Kurunmäki: The formation of parliamentarism in the Nordic countries from the Napoleonic wars to the First World War. In: Pasi Ihalainen et al. (szerk.): *Parliament and parliamentarism. A comparative history of a European concept.* New York – Oxford, Berg-hahn, 2016. 97–114. Online: <https://doi.org/10.2307/j.ctvgs0b7n>
- Jansson, Torkel: The constitutional situation. In: Erkki I. Kouri – Jens E. Olesen: *The Cambridge history of Scandinavia. Volume 2. 1520–1870.* Cambridge, Cambridge University Press, 2016. 907–917. Online: <https://doi.org/10.1017/CHO9781139031639.048>
- Jespersen, Knud J. V.: *A history of Denmark.* London, Red Globe Press, 2019.
- Kan, Alekszandr Sz.: *A skandináv országok története.* Budapest, Kossuth, 1976.
- Képes György: *Dánia alkotmánytörténete a 13. század végétől napjainkig.* Budapest, Gondolat, 2009.
- Képes György: A dán példa: abszolútizmus az elméletől a gyakorlatig. In: Képes György (szerk.): *Az abszolút monarchia.* Budapest, Gondolat, 2011. 136–168.
- Képes György: Az 1849. évi dán alkotmány. In: Kis Norbert – Peres Zsuzsanna (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor oktatói pályafutásának 50. jubileumára.* Budapest, Dialóg Campus, 2017. 211–223.
- Képes György: *A Dán Királyság alkotmánytörténete a kezdetektől 1848-ig.* Budapest, ELTE Eötvös, 2019.
- Kühle, Ebbe: *Danmarks historie i et globalt perspektiv.* København, Gyldendal, 2008.
- Lauring, Palle: *A history of the Kingdom of Denmark.* København, Høst & Søn, 1960.
- Loebert, Sönke – Thomas Riis: Danske Forfatningstekster 1831–1849. Indledning. In: Thomas Riis et al. (szerk.): *Constitutional documents of Denmark, Norway and Sweden, 1809–1849.* München, De Gruyter – Saur, 2008. 289–300.
- Máthé Gábor (szerk.): *A választójog.* Budapest, Press Publica, 2002.
- Meuller, Wilhelm: *Political history of recent times, 1816–1875. With special reference to Germany.* New York, Harper & Brothers, 1882.
- Miller, Kenneth E.: *Government and politics in Denmark.* Boston, Houghton Mifflin, 1968.

- Olsen, Peter Nannestad: At the cradle of a party system. Voting patterns and voting groups in the Danish Constitutional Convention, 1848–1849. *Scandinavian Political Studies*, 7. (1972), A7. 119–135. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9477.1972.tb00559.x>
- Rying, Bent: *Denmark history II. Danish in the South and the North*. København, The Royal Danish Ministry of Foreign Affairs, 1988.
- Sashalmi Endre: *Az emberi testtől az óraműig. Az állam metaforái és jelentésváltozásai a nyugati keresztény kultúrkörben, 1300–1800*. Pécs, Kronosz, 2015.
- Schück, Herman: Royal assemblies (parliaments, estates). In Philip Pulsiano – Kirsten Wolf (szerk.): *Medieval Scandinavia. An encyclopedia*. New York, Routledge, 1993. 544–545.
- Skou, Kaare R.: Andræ, Carl Georg Christopher. In Kaare R. Skou (szerk.): *Dansk politik A–Å: Leksikon*. København, Aschehoug, 2007a. 97–98.
- Skou, Kaare R.: Andræs metode. In Kaare R. Skou (szerk.): *Dansk politik A–Å: Leksikon*. København, Aschehoug, 2007b. 98–99.
- Skou, Kaare R.: Grundlovgivende Rigsforsamling. In Kaare R. Skou (szerk.): *Dansk politik A–Å: Leksikon*. København, Aschehoug, 2007c. 308–309.
- Stumpf Péter Bence – László Róbert: Nincs két egyforma. Mandátumkiosztási mechanizmusok az Európai Unió tagállamaiban. In Cserny Ákos (szerk.): *A választási rendszerek egyes intézményei az uniós országokban*. Budapest, HVG-ORAC, 2018. 176–194.
- Svensson, Palle: Var vore forfatningsfædre demokrater? *Temp – tidsskrift for historie*, 3. (2012), 5. 5–27.
- Tidemann, Nicolaus: The single transferable vote. *The Journal of Economic Perspectives*, 9. (1995), 1. 27–38. Online: <https://doi.org/10.1257/jep.9.1.27>
- Vammen, Hans: Den Grundlovgivende Rigsforsamling. In Sebastian Olden-Jørgensen (szerk.): *Den Store Danske*. Online: https://denstoredanske.lex.dk/Den_Grundlovgivende_Rigsforsamling